

ਮੁਖਵਾਕ ਨੰਬਰ ੧੫੮

[ਆਦਿ ਅੰਗ ੭੮੭]

**ਸਲੋਕੁ ਮਃ ੨ ॥ ਜਿਨੀ ਚਲਣੁ ਜਾਣਿਆ ਸੇ ਕਿਉ ਕਰਹਿ ਵਿਥਾਰ ॥ ਚਲਣੁ ਸਾਰ ਨ
ਜਾਣਨੀ ਕਾਜ ਸਵਾਰਣਹਾਰ ॥੧॥ ਮਃ ੨ ॥ ਰਾਤਿ ਕਾਰਣਿ ਧਨੁ ਸੰਚੀਐ ਭਲਕੇ ਚਲਣੁ ਹੋਇ ॥
ਨਾਨਕ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲਈ ਫਿਰਿ ਪਛੁਤਾਵਾ ਹੋਇ ॥੨॥ ਮਃ ੨ ॥ ਬਧਾ ਚਟੀ ਜੋ ਭਰੇ ਨਾ ਗੁਣੁ
ਨਾ ਉਪਕਾਰੁ ॥ ਸੇਤੀ ਖੁਸੀ ਸਵਾਰੀਐ ਨਾਨਕ ਕਾਰਜੁ ਸਾਰੁ ॥੩॥ ਮਃ ੨ ॥ ਮਨਹਠਿ ਤਰਫ ਨ
ਜਿਪਈ ਜੇ ਬਹੁਤਾ ਘਾਲੇ ॥ ਤਰਫ ਜਿਣੈ ਸਤ ਭਾਉ ਦੇ ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੇ ॥੪॥ ਪਉੜੀ ॥
ਕਰਤੈ ਕਾਰਣੁ ਜਿਨਿ ਕੀਆ ਸੋ ਜਾਣੈ ਸੋਈ ॥ ਆਪੇ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਉਪਾਈਅਨੁ ਆਪੇ ਫੁਨਿ ਗੋਈ ॥
ਜੁਗ ਚਾਰੇ ਸਭ ਭਵਿ ਥਕੀ ਕਿਨਿ ਕੀਮਤਿ ਹੋਈ ॥ ਸਤਿਗੁਰਿ ਏਕੁ ਵਿਖਾਲਿਆ ਮਨਿ ਤਨਿ ਸੁਖੁ
ਹੋਈ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸਲਾਹੀਐ ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਈ ॥੭॥**

ਸਲੋਕੁ ਮਃ ੨ ॥

ਸੂਹੀ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਣਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲਣ ਦੀ ਸਾਰ ਕਿਸ ਨੇ ਜਾਣੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਰ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕਿਸ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਜਾਣੀ ਹੈ ਕਿ ਉਪਰੋਂ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਨੀ ਚਲਣੁ ਜਾਣਿਆ ਸੇ ਕਿਉ ਕਰਹਿ ਵਿਥਾਰ ॥

ਜਿਨੀ=ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲਣ=ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ-ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਕਦੇ ਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਵਿਥਾਰ=ਵਿਸਥਾਰ, ਫੈਲਾਅ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵਸਦੀ।

ਚਲਣੁ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਨੀ ਕਾਜ ਸਵਾਰਣਹਾਰ ॥੧॥

ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲਣ=ਚੱਲਣੇ ਦੀ, ਭਾਵ ਮਰਨੇ ਦੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਰਨਾ ਵਿਸਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਸਾਰੀ ਕੰਮਾਂ ਧੰਧਿਆਂ, ਵਾ—ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਵਾਰਣਹਾਰ=ਸਵਾਰਨੇ ਵਾਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਹੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਹ ਭੀ ਕੰਮ ਸਵਾਰ ਲਵਾਂ, ਆਹ ਭੀ ਸਵਾਰ ਲਵਾਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਆਦਿ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਹੈ।

ਯਥਾ— **ਚਲਣੁ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਨੀ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਵਿਸੁ ਵਧਾਇਆ ॥** [ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ, ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ ੧੪੫]

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚਲਣ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਤਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਯਥਾ— **੧. ਜਿਨੀ ਚਲਣੁ ਸਹੀ ਜਾਣਿਆ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਹਿ ਨਾਮੁ ਸਮਾਲੇ ॥**

[ਵਡਹੰਸ ਮਹਲਾ ੩, ਅੰਗ ੫੮੪]

੨. ਚਲੇ ਚਲਣਹਾਰ ਵਾਟ ਵਟਾਇਆ ॥ ਧੰਧੁ ਪਿਟੇ ਸੰਸਾਰੁ ਸਚੁ ਨ ਭਾਇਆ ॥

[ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ ੪੧੯]

ਸੋ, ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਐਸੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਧਨੀਆਂ

ਵਿੱਚ ਗਿਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚਲਣ ਦੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਛਤਾਉਂਦੇ ਤੁਰੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਸਿਕੰਦਰੇ ਆਜ਼ਮ ਜਦੋਂ ਮਰਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੇਰਾ ਜਨਾਜਾ ਨਿਕਲੇ, ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਕੱਢਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਿ ਲੋਕੀ ਦੇਖ ਲੈਣ ਕਿ ਇਤਨਾ ਵੱਡਾ ਸਮਰਾਟ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੋਕੀ ਆਪਣੇ ਅਮੋਲਕ ਜਨਮ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਲੈਣ, ਮੇਰੀ ਮਿਰਤਕ ਦੇਹ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸਿਖਿਆ ਬਣ ਜਾਏ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਕਾਜ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਚਲਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਮੌਤ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਇਸ ਪਛਤਾਵੇ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਸੋ, ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜੀਵ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਰਿਹਾ, ਕਉਡੀ-ਕਉਡੀ ਜੋੜ ਕੇ ਲੱਖਾਂ-ਕੌੜਾਂ ਜੋੜ ਲਏ, ਪਰ ਚਲਦੀ ਵਾਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।

ਯਥਾ— **ਕਬੀਰ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋਰਿ ਕੈ ਜੋਰੇ ਲਾਖ ਕਰੋਰਿ ॥**

ਚਲਤੀ ਬਾਰ ਨ ਕਛੁ ਮਿਲਿਓ ਲਈ ਲੰਗੋਟੀ ਤੋਰਿ ॥੧੪੪॥

[ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੭੨]

ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸਾਹਮਣੇ ਪਏ ਹਨ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਰਾਵਣ ਦੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਯਥਾ— **ਲੰਕਾ ਗਛੁ ਸੋਨੇ ਕਾ ਭਇਆ ॥ ਮੂਰਖੁ ਰਾਵਣੁ ਕਿਆ ਲੇ ਗਇਆ ॥**

[ਭੈਰਉ ਬਾਣੀ ਭਗਤਾਂ ਕੀ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੧੫੮]

ਸੋ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ “ਭਾਵਰਸਾਮ੍ਰਿਤ” ਵਿੱਚ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਯਥਾ— **ਜਿਨ ਕੇ ਰਥ ਨੇਮ ਦਰਾਰਨ ਕੇ, ਸਤ ਸਾਗਰ ਹੈਂ ਅਬ ਲੋ ਜਗ ਮਾਂਗੀ ॥**

ਜਿਨ ਚਾਪਨ ਗੋਸ਼ਨ ਕੇ ਬਲ ਤੇ, ਸਭ ਸੈਲ ਬਟੋਰ ਧਰੇ ਧਰ ਮਾਂਗੀ ॥

ਸੁਰ ਰਾਜ ਡਰੇ ਜਿਨ ਕੇ ਬਲ ਤੇ, ਯਮਰਾਜ ਜਿਤੇ ਜਿਹਨੈ ਜਗ ਮਾਂਗੀ ॥

ਮਨ, ਤੇ ਜਗ ਭੀਤਰ ਨਾਹਿ ਰਹੇ, ਅਬ ਔਰ ਰਹੇ ਕਹੁ ਕੋ ਜਗ ਮਾਂਗੀ ॥੮੮॥ [ਸਵੈਯਾ]

ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਸ ਵੇਦਾਂ, ਗ੍ਰੰਥਾਂ, ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਨਧਾਤਾ ਰਾਜਾ ਹੋਇਆ, ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਰਥ ਦੇ ਪਹੀਆਂ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਦਾ ਪੜ ਪਾਟ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੂਸਰਾ ਪਿਰਥੂ ਰਾਜਾ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਧਨੁਸ਼-ਬਾਨ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ। ਐਸੀ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਸਵਰਗ ਦਾ ਰਾਜਾ ਇੰਦਰ ਡਰਦਾ ਸੀ, ਅਥਵਾ ਜਿਸ ਰਾਵਣ ਨੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਕਾਲ ਪਾਵੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ਹੇ ਮਨ! ਉਹ ਭੀ ਜਗ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਤੇ ਹੁਣ ਹੋਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜਾ ਰਹੇਗਾ। ਸੋ, ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਵਿਚਾਰ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਵੱਯੀਆਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸੂਯੇ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਯਥਾ— **ਮਾਤੇ ਮਤੰਗ ਜਰੇ ਜਰ ਸੰਗ ਅਨੁਪ ਉਤੰਗ ਸੁਰੰਗ ਸਵਾਰੇ ॥**

ਕੋਟ ਤੁਰੰਗ ਕੁਰੰਗ ਸੇ ਕੁਦਤ ਪਉਨ ਕੇ ਗਉਨ ਕਉ ਜਾਤ ਨਿਵਾਰੇ ॥

ਭਾਰੀ ਭੁਜਾਨ ਕੇ ਭੂਪ ਭਲੀ ਬਿਧਿ ਨਿਆਵਤ ਸੀਸ ਨ ਜਾਤ ਬਿਚਾਰੇ ॥

ਏਤੇ ਭਏ ਤੋ ਕਹਾ ਭਏ ਭੁਪਤਿ ਅੰਤ ਕੋ ਨਾਂਗੇ ਗੀ ਪਾਇ ਪਧਾਰੇ ॥੨॥

[ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਅੰਗ ੧੩]

ਜੀਵ ਦੀ ਐਸੀ ਹਾਲਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣ ਭੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ

ਮਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਭੀ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਮਰਨ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਬੱਝਦਾ। ਮਰਨਾ ਵਿਸਰਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਿਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਸੌਣ, ਹੱਸਣ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਕੇ ਮਰਨਾਂ ਵਿਸਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਯਥਾ— **ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਹਸਣਾ ਸਉਣਾ ਵਿਸਰਿ ਗਿਆ ਹੈ ਮਰਣਾ ॥**

ਖਸਮ ਵਿਸਰਿ ਖੁਆਰੀ ਕੀਨੀ ਪ੍ਰਿਯੁ ਜੀਵਣੁ ਨਹੀ ਰਹਣਾ ॥

[ਰਾਗ ਮਲਾਰ ਚਉਪਦੇ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ ੧੨੫੪]

ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਬਿਰਧ ਬਾਬੇ ਦੀ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚਲਣ ਦੀ ਸਾਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ, ਐਸੇ ਬੇਅੰਤ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜੈਸੇ ਕਿ ਇੱਕ ਬਿਰਧ ਪੁਰਸ਼ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਕੰਮ-ਧੰਧਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਤਨਾ ਗਲਤਾਨ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲੰਘ ਗਈ, ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਸਵਾਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਮੋਲਕ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਤੀਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਚਾਨਕ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਵਿਚਰਦੇ ਹੋਏ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਭਲੇ ਹਿਤ ਨਗਰਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਜੰਗਲ ਬੀਆਬਾਨ, ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਨਗਰੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਭੁੱਖ ਬੜੀ ਸਤਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ। ਸਾਹਮਣੇ ਖੂਹ ਵੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਜਲ ਛੱਕ ਕੇ ਕੁਝ ਆਰਾਮ ਕਰ ਲਈਏ। ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਰੋਟੀ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਇਹ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਹੈ, ਜੋ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਲ ਛਕਿਆ ਤੂਤਾਂ ਦੀ ਸੰਘਣੀ ਛਾਂ ਹੇਠ ਬੈਠ ਕੇ ਆਰਾਮ ਕੀਤਾ। ਇਤਨੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਉਸ ਬਿਰਧ ਪੁਰਸ਼, ਜੋ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਦੀ ਰੋਟੀ ਆ ਗਈ। ਉਸ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੇ ਮਹਾਤਮਾ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕਾਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਜਿਸਦਾ ਖਾਈਏ, ਉਸਦਾ ਕੁਝ ਭਲਾ ਭੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਸਾਧੂ ਜਾਣ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਬਦਲੇ ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ! ਜੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਪੂਰੇ ਕੰਮ ਜੋ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ, ਵਿਚਕਾਰ ਰਹਿ ਜਾਣਗੇ। ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਇਹ ਕੰਮ ਤਾਂ ਅੱਜ ਤਕ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ, ਅਪੂਰੇ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲਣ ਦੀ ਖਬਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਫਿਰ ਚੱਕਰ ਲਗਿਆ। ਉਸੇ ਖੂਹ 'ਤੇ ਬੈਠੇ, ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮਰਦਾਨਿਆ! ਇਥੇ ਬਿਰਧ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕਾਇਆ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰੀਏ। ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਉਹਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕਿੱਥੇ ਹੈ? ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਰੇ ਨੂੰ ਕਿਤਨੀ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਕਦੋਂ ਦਾ ਚੱਲ ਵਸਿਆ। ਲੜਕੇ ਦਾ ਗੱਲ ਜੋੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਉਮਰ ਦਾ ਬਲਦ ਜੋ ਖੁਰਾਕਾਂ ਦੇ-ਦੇ ਕੇ ਪਾਲਿਆ ਸੀ, ਉਸ 'ਤੇ ਪੰਜਾਲੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਦੇਖ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਤੁਸੀਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹਟ ਜਾਓ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਇਸ ਬਲਦ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਉਦੋਂ ਮੁਕਤੀ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਕਾਹਨੂੰ ਬਲਦ ਬਣ ਕੇ ਪੰਜਾਲੀਆਂ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦਾ। ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਹੁਣ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਦੇਈਏ। ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸਿਰ ਮਾਰਿਆ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ! ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਘਾਟਾ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ, ਦੁਗਣਾ ਖਰਚਾ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੇਰੀ ਕਿਤਨੀ ਕੀਮਤ ਹੈ ਇਤਨੀ ਕੀਮਤ ਦਾ ਹੋਰ ਬਲਦ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਗੇ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਬਲਦ ਬਣ ਦੇ ਹੀ ਕੰਮ ਸਵਾਰਣ ਦਿਓ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫਿਰ ਆਏ। ਫਿਰ ਉਹ ਬਲਦ ਦੀ ਜੂਨ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕੇ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਭਿਆ, ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਅਰ ਉਸਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਜਗਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੂੰ ਬੜੀ ਨਿਖਿਧ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਹੈਂ, ਤੇਰੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਘਰ ਦੇ ਰੋਟੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਦੇ ਡੰਡੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਤੈਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦੇਈਏ। ਹੁਣ

ਤਾਂ ਬਥੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਕਾਰਜ ਸਵਾਰ ਲਏ। ਐਸੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਪੱਕੇ ਸੰਸਕਾਰ ਘਰ ਦੇ ਕਾਰਜ ਸੰਵਾਰਨ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕਹਿਣ ਲਗਾ ਕਿ ਜੀ ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਮੇਰਾ ਨਿਰਾਦਰ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਹੈ। ਕੁੱਤਾ ਜਾਣ ਕੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਥੱਕੇ ਟੁੱਟੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਜੋੜਿਆ ਧਨ ਚੋਰ ਲੁੱਟ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣਗੇ। ਮੈਂ ਰਾਖੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਧਨ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਅਜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਹੋਰ ਕੰਮ ਸਵਾਰ ਲੈਣ ਦੇਣ ਦਿਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਜੂਨ ਵਿੱਚੋਂ ਮਰ ਕੇ ਧਨ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸੱਪ ਦੀ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸੱਪ ਬਣ ਕੇ ਧਨ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਨਿੱਕੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸੁਲਾ ਕੇ ਬੀਬੀ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰ ਰੋਟੀ ਲੈ ਕੇ ਗਈ। ਪਿੱਛੋਂ ਬੱਚਾ ਜਾਗ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗਾ। ਮਮਤਾ ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਸੱਪ ਦੀ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਸੰਸਕਾਰ ਜਾਗੇ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਹੁਣ ਸੱਪ ਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਇਸਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਏਗਾ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਖਿਡਾਉਣ ਲਈ ਪੰਗੂੜੇ ਵੱਲ ਵਧਿਆ, ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਨੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਰੋਲਾ ਪਾਇਆ ਕਿ ਸੱਪ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਚਾਓ। ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਐਸਾ ਡੰਡਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਸਿਰੀ ਫਿੰਨ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ। ਇਥੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਕੀੜਾ ਬਣ ਕੇ ਦੁਖ ਭੋਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤਾਰਣਹਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆ ਗਏ। ਉਸ ਗੰਦੇ ਨਾਲੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮਰਦਾਨਿਆ! ਇਸ ਨਾਲੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਜੋ ਕਿਰਮ ਚੱਕਰ ਕੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਲੀ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ। ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ! ਗੰਦੀ ਨਾਲੀ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਪਵਾਉਂਦੇ ਹੋ, ਇਸਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਰਦਾਨਿਆ! ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਦੋਂ ਬੜੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਉਠਾਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਸਾਧੂ ਬਣ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਖਾਣੀਆਂ ਸੌਖੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨਾ ਔਖੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਸੋ, ਇਸਦੇ ਘਰ ਦਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਸਾਦਾ ਛਕਿਆ ਸੀ, ਇਸਦਾ ਭਲਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਤਿਨਾਮ ਕਹਿ ਕੇ ਜਲ ਦਾ ਛਿੱਟਾ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਆਤਮਾ ਜਾਗ ਉੱਠੀ। ਕੁਰਲਾਅ ਉਠਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਭਾਈ ਜੇ ਪਹਿਲਾ ਬਚਨ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ, ਨਾ ਤੂੰ ਇਤਨਾ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਇਤਨੀ ਵਾਰ ਇਥੇ ਆਉਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਤੂੰ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲਣ ਦੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ, ਇਸ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਾਜ ਸਵਾਰਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਈ ਜਨਮ ਲਗਾ ਦਿੱਤੇ। ਸੋ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸੱਚਖੰਡ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਤੁਕ ਵਿੱਚ ਜੀਵ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕਥਨ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸਨੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਜਾਣ ਦੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ, ਉਹ ਘਰ ਦੇ ਕਾਜ ਸਵਾਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮ: ੨ // ਰਾਤਿ ਕਾਰਣਿ ਧਨੁ ਸੰਚੀਐ ਭਲਕੇ ਚਲਣੁ ਹੋਇ ॥

ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਪੁਰਸ਼ ਇੱਕ ਰਾਤ ਵਾਸਤੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਵੇ, ਭਲਕੇ=ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਥੋਂ ਚੱਲ ਪੈਣਾ ਹੋਵੇ, ਅਰ ਉਥੋਂ ਕੁਝ ਨਾਲ ਲਿਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ :

ਨਾਨਕ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲਈ ਫਿਰਿ ਪਛਤਾਵਾ ਹੋਇ ॥੨॥

ਫਿਰ ਉਹ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਨਾਲ ਨ ਚਲਈ=ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ, ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਛਤਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕੱਠਾ ਕਿਸ ਲਈ ਕੀਤਾ, ਜਦੋਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ। ਸੋ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਅਵਸਥਾ ਰੂਪੀ ਰਾਤ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਧਨ=ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਸੰਚੀਐ=ਇਕੱਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਲਕੇ=ਕਾਲ ਰੂਪੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨੇ ਕਰਕੇ ਜੀਵ ਦਾ ਚਲਣ ਹੋਇ=ਇਥੋਂ ਤੁਰਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਦਾਰਥ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜੀਵ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਚਲਦੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਪਛਤਾਉਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਯਥਾ— ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਿਆ ਕਰਹਿ ਜਿਨਿ ਦੀਆ ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਲੋੜਿ ॥

ਸਰਪਰ ਉਠੀ ਚਲਣਾ ਛਡਿ ਜਾਸੀ ਲਖ ਕਰੋੜਿ ॥

[ਸਿਰੀਰਾਗ ਮਹਲਾ ੫, ਅੰਗ ੫੦]

ਮਃ ੨ ॥ ਬਧਾ ਚਟੀ ਜੋ ਭਰੇ ਨਾ ਗੁਣੁ ਨਾ ਉਪਕਾਰੁ ॥

ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਮੋਹ ਦਾ ਬਧਾ=ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਚੱਟੀ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਸਤਰੀ-ਪੁੱਤਰ ਆਦਿਕ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਧਨ ਲਿਆ ਕੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਸੰਬੰਧੀ ਇਸ ਜੀਵ ਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਗੁਣ, ਨਾ ਕੋਈ ਉਪਕਾਰ=ਭਲਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਖ ਲਈ ਖੱਟੀ ਖੱਟ ਕੇ ਲਿਆ ਕੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਥਵਾ :—ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਰੋਗ ਦਾ ਬਧਾ=ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਦਾਨ ਦੀ ਚੱਟੀ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਦੁਖ ਆ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕਰਕੇ ਨਾ=ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਰੋਗ ਦੀ ਨਿਵਰਤੀ ਰੂਪ ਗੁਣ=ਲਾਭ ਤਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਸੇਤੀ ਖੁਸੀ ਸਵਾਰੀਐ ਨਾਨਕ ਕਾਰਜੁ ਸਾਰੁ ॥੩॥

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸੇਤੀ=ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹੋ ਕੇ ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਕਰੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮੁਕਤੀ ਰੂਪੀ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਾਰੁ=ਸਵਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਸਵਾਰਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਾਰਜ=ਕੰਮ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ।

ਮਃ ੨ ॥ ਮਨਹਠਿ ਤਰਫ ਨ ਜਿਪਈ ਜੇ ਬਹੁਤਾ ਘਾਲੇ ॥

ਆਪਣੇ ਆਪ ਮਨ ਦੇ ਹਠ ਕਰਕੇ ਜੇ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਤਪ ਘਾਲੇ=ਕਮਾਵੇ ਤਾਂ ਕਾਮ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀ ਤਰਫ ਨ ਜਿਪਈ=ਜਿਤੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਅਥਵਾ :—ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਤਰਫ ਜਿਪਈ=ਜਾਣੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। [ਤਰਫ=ਪਾਸਾ]

ਤਰਫ ਜਿਣੈ ਸਤ ਭਾਉ ਦੇ ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੇ ॥੪॥

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਜਗਿਆਸੂ ਆਪਣੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੀਚਾਰੇ=ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਸਤ=ਸਤ ਚਿਤ ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿੱਚ ਭਾਉ=ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਕਾਮ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀ ਤਰਫ ਨੂੰ ਜਿਣੈ=ਜਿੱਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਥਵਾ :—ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਤਰਫ ਨੂੰ ਜਿਣੈ=ਜਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ॥ ਕਰਤੈ ਕਾਰਣੁ ਜਿਨਿ ਕੀਆ ਸੋ ਜਾਣੈ ਸੋਈ ॥

ਜਿਸ ਕਰਤੇ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਇਹ ਕਾਰਣੁ=ਪਰਪੰਚ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਉਪਾਈਅਨੁ ਆਪੇ ਫੁਨਿ ਗੋਈ ॥

ਉਸਨੇ ਆਪ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸਟਿ=ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਫੁਨਿ=ਫੁਨਾਂ ਗੋਈ=ਬੁਲਾਈ, ਮਿਲਾਈ ਛਪਾਈ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਪ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜੁਗ ਚਾਰੇ ਸਭ ਭਵਿ ਥਕੀ ਕਿਨਿ ਕੀਮਤਿ ਹੋਈ ॥

ਚਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਭਵਿ=ਫਿਰ ਕੇ ਥੱਕ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਰੂਪ ਕੀਮਤ ਕਿਸ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ? ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।

ਸਤਿਗੁਰਿ ਏਕੁ ਵਿਖਾਲਿਆ ਮਨਿ ਤਨਿ ਸੁਖੁ ਹੋਈ ॥

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਖਾਲਿਆ=ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਸਿਖਿਆਤਮਾ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਮਨ ਤਨ ਵਿੱਚ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਰਗਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਭੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸਲਾਹੀਐ ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਈ ॥੧॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਦਾ ਹੀ ਉਸਦੀ ਸਲਾਹੀਐ=ਸਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੋ ਕੁਛ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਮੁਖਵਾਕ ਨੰਬਰ ੧੫੯

[ਆਦਿ ਅੰਗ ੭੮੯]

**ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ॥ ਦੁਇ ਦੀਵੇ ਚਉਦਹ ਹਟਨਾਲੇ ॥ ਜੇਤੇ ਜੀਅ ਤੇਤੇ ਵਣਜਾਰੇ ॥ ਖੁਲੇ ਹਟ
ਹੋਆ ਵਾਪਾਰ ॥ ਜੋ ਪਹੁਚੈ ਸੋ ਚਲਣਹਾਰੁ ॥ ਧਰਮੁ ਦਲਾਲੁ ਪਾਏ ਨੀਸਾਣੁ ॥ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਲਾਹਾ
ਪਰਵਾਣੁ ॥ ਘਰਿ ਆਏ ਵਜੀ ਵਾਧਾਈ ॥ ਸਚ ਨਾਮ ਕੀ ਮਿਲੀ ਵਡਿਆਈ ॥੧॥ ਮ: ੧ ॥ ਰਾਤੀ
ਹੋਵਨਿ ਕਾਲੀਆ ਸੁਪੇਦਾ ਸੇ ਵੰਨ ॥ ਦਿਹੁ ਬਗਾ ਤਪੈ ਘਣਾ ਕਾਲਿਆ ਕਾਲੇ ਵੰਨ ॥ ਅੰਧਿ ਅਕਲੀ
ਬਹਰੇ ਮੂਰਖ ਅੰਧ ਗਿਆਨੁ ॥ ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਬਹਰੇ ਕਬਹਿ ਨ ਪਾਵਹਿ ਮਾਨੁ ॥੨॥ ਪਉੜੀ ॥
ਕਾਇਆ ਕੋਟੁ ਰਚਾਇਆ ਹਰਿ ਸਚੈ ਆਪੇ ॥ ਇਕਿ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਖੁਆਇਅਨੁ ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਵਿਆਪੇ ॥
ਇਹੁ ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਦੁਲੰਭੁ ਸਾ ਮਨਮੁਖ ਸੰਤਾਪੇ ॥ ਜਿਸੁ ਆਪਿ ਬੁਝਾਏ ਸੋ ਬੁਝਸੀ ਜਿਸੁ ਸਤਿਗੁਰੁ
ਥਾਪੇ ॥ ਸਭੁ ਜਗੁ ਖੇਲੁ ਰਚਾਇਓਨੁ ਸਭੁ ਵਰਤੈ ਆਪੇ ॥੧੩॥**

ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ॥

ਸੂਹੀ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਮੁਖਵਾਕ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

**ਦੁਇ ਦੀਵੇ ਚਉਦਹ ਹਟਨਾਲੇ ॥ ਜੇਤੇ ਜੀਅ ਤੇਤੇ ਵਣਜਾਰੇ ॥
ਖੁਲੇ ਹਟ ਹੋਆ ਵਾਪਾਰੁ ॥ ਜੋ ਪਹੁਚੈ ਸੋ ਚਲਣਹਾਰੁ ॥
ਧਰਮੁ ਦਲਾਲੁ ਪਾਏ ਨੀਸਾਣੁ ॥**

ਸੋ ਪਹਿਲੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਮੱਸਟੀ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਕਥਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਦੁਇ=ਦੋ, ਸੂਰਜ, ਚੰਦਰਮਾ ਰੂਪ ਦੀਵੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਚੌਦਾਂ ਲੋਕ ਹਟਨਾਲੇ=ਬਜ਼ਾਰ ਹਨ। ਜੇਤੇ=ਜਿਤਨੇ ਕੁ ਜੀਅ=ਜੀਵ ਹਨ। ਤੇਤੇ=ਜਿਤਨੇ ਸਭ ਵਣਜਾਰੇ=ਵਣਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਹੱਟ ਖੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵਪਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ। ਸੋ=ਉਹ ਚਲਣਹਾਰੁ=ਚਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਧਰਮੁ=ਧਰਮ ਰਾਜ ਦਲਾਲੁ=ਦਲਾਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦੋ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਖਰੀਦੋ-ਫਰੋਖਤ ਦੀ ਵਿਧੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਸੋ ਧਰਮ ਰਾਜ ਦਲਾਲ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਉੱਤੇ ਨੀਸਾਣੁ=ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਾਪੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਪੁੰਨੀ ਹੈ।

ਯਥਾ— ੧. ਚੰਦੁ ਸੂਰਜੁ ਦੁਇ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੁ ॥ ਜੋਤੀ ਅੰਤਰਿ ਬ੍ਰਹਮੁ ਅਨੂਪੁ ॥

[ਰਾਮਕਲੀ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੯੭੨]

੨. ਚੰਦੁ ਸੂਰਜੁ ਦੁਇ ਚਾਨਣੇ ਪੂਰੀ ਬਣਤ ਬਣਾਈ ॥ [ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੯੪੭]

੩. ਚੰਦੁ ਸੂਰਜੁ ਦੁਇ ਦੀਪਕ ਰਾਖੇ ਸਸਿ ਘਰਿ ਸੂਰੁ ਸਮਾਇਦਾ ॥

[ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ ੧੦੩੩]

ਦੂਜਾ ਅਰਥ—ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਦੋਨੋਂ ਨੇਤਰ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਇਹ ਦੋ ਦੀਵੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ, ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਇਹ ਦਸ ਇੰਦ੍ਰੇ ਤੇ ਚੰਦੁਸ਼ਟੈ ਅੰਤਹਕਰਨ ਭਾਵ ਮਨ, ਬੁਧ, ਚਿਤ, ਅਹੰਕਾਰ ਇਹ ਚੌਦਾਂ ਇੰਦ੍ਰੇ ਹਟਨਾਲੇ=ਬਜ਼ਾਰ ਹਨ। ਜਿਤਨੇ ਜੀਵ ਹਨ, ਇਹ ਵਣਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਣਜਾਰੇ ਹਨ। ਸਰੀਰਾਂ ਰੂਪੀ ਹੱਟ ਖੁਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਵਾਪਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ, ਇਹਨਾਂ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਭੀ ਪਹੁੰਚਿਆ

ਹੈ, ਉਹ ਚਲਣੇ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਮਰ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸਮਝੋ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਅਰਥ ਕਰਦਿਆਂ ਜੋ ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਦੀਵਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਚਾਣਕੀਆ ਰਿਸ਼ੀ ਦੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ।

ਯਥਾ— ਦਿਨ ਕਾ ਦੀਪਕ ਸੂਰ ਹੈ ਨਿਸ ਕਾ ਦੀਪਕ ਚੰਦ ॥

ਦੀਪਕ ਧਰਮ ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਕਾ ਕੁਲ ਕਾ ਦੀਪ ਸੁਨੰਦ ॥

[ਅਧਿਆਇ ੮, ਦੋਹਰਾ ੯]

ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਚਾਨਣਾ ਦੇਣ ਲਈ ਦਿਨ ਦਾ ਦੀਵਾ ਸੂਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਰਾਤ ਦਾ ਦੀਵਾ ਚੰਦ੍ਰਮਾ। ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਅੰਧਕਾਰ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਬੜੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਉਜਾਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੜੇ ਤਰੱਕੀ ਵਾਲੇ ਸਾਧਨ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬੜਾ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਆਟੇ ਔਰ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਦੀਵੇ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰੂੰ ਦੀ ਬੱਤੀ ਵੱਟ ਕੇ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਤੇਲ ਤੇ ਘਿਉ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਦੀਵਾ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਦੀਵੇ ਤੋਂ ਚਾਨਣਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਫਿਰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਦੀਵੇ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਲੱਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ ਪੈਂਦਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਕਾਢ ਨਿਕਲੀ। ਟਿਊਬਾਂ, ਬੱਲਬ, ਸਰਚ ਲਾਈਟਾਂ ਆਦਿ ਅੱਜ ਚਾਨਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਿਰ ਤੋੜ ਯਤਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਭੀ ਪੂਰੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਦੀਵੇ ਦੀ ਬੱਤੀ ਜਾਂ ਤੇਲ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਇਹਨਾਂ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਮ ਕਰਕੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਚਾਨਣਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੈਸ ਦਾ ਦੀਵਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਗੈਸ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿੰਨੀ-ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਇਸ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸ ਪੈ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚਾਨਣਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਚਾਨਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਜੋ ਚਾਨਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਤਨਾ ਕੁ ਫ਼ਰਕ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਬਣਾਏ ਚਾਨਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਰੂਪ ਦੀਵੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਤੇਲ ਪਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਬੱਤੀ ਪਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਚਾਨਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੂਰਜ ਦਿਨ ਦਾ ਦੀਵਾ ਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਰਾਤ ਦਾ ਦੀਵਾ ਹੈ। ਦੋ ਦੀਵੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਇਹ ਹਨ ਤੇ ਤੀਸਰਾ ਦੀਵਾ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਅਨੁਸਾਰ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਨੂੰ ਉਜਾਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੁਲ ਦਾ ਦੀਵਾ ਸੁਨੰਦ=ਸ਼ੇਸ਼ਟ ਪੁੱਤਰ ਹੈ। ਸੋ, ਚੌਥਾ ਦੀਵਾ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ ਹੈ, ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਦੀਵੇ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਸੂਰਜ ਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿੱਚ ਚਾਨਣਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਇੱਕ ਲੋਕ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਹੈ, ਪਰ ਧਰਮ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਅਸੀਮਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਧਰਮ ਰੂਪ ਦੀਵਾ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਚਾਨਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਤੀਜਾ ਅਰਥ—ਦੁਇ ਦੀਵੇ ਚਉਦਹ ਹਟਨਾਲੇ ॥ ਵੈਰਾਗ ਵਿਵੇਕ ਰੂਪ ਦੋ ਦੀਵੇ ਹਨ ਤੇ ਚੌਦਾਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਦਮਨ ਕਰਨ ਰੂਪ ਹਟਨਾਲੇ=ਬਜ਼ਾਰ ਹਨ। **ਜੇਤੇ ਜੀਅ ਤੇਤੇ ਵਣਜਾਰੇ ॥** ਜਿਤਨੇ ਕੁ ਜੀਵ ਸੂਖਮ, ਅਸਥੂਲ ਉਤਮ, ਮੱਧਮ, ਪਾਪੀ, ਪੁੰਨੀ ਸਭ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਵਣਜਾਰੇ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। **ਖੁਲੇ ਹਟ ਹੋਆ ਵਾਪਾਰ ॥** ਸਤਿਸੰਗ ਰੂਪ ਹੱਟ ਖੁੱਲ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੀਵ ਈਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਰੂਪ ਵਣਜ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਵਾ—ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਤਿਸੰਗ ਰੂਪ ਹੱਟ 'ਤੇ ਵਾਪਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਵਾ—ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪੀ ਵਸਤੂ ਦਾ ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪ ਹੱਟ 'ਤੇ ਵਾਪਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਜੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਤਖ਼ਤੇ ਖੁਲੇ=ਖੁਲ੍ਹ ਗਏ, ਹਟ=ਹੱਟ ਗਏ, ਵਾ—ਕਰਤਾ ਭੋਗਤਾ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਟ ਗਏ। ਉਹ ਭਗਤੀ ਦਾ ਵਪਾਰ ਗੁਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। **ਜੋ ਪਹੁਚੈ ਸੋ ਚਲਣਹਾਰੁ ॥** ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੈ=ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਨਿਸਚੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ।

ਯਥਾ— ਜੋ ਦਿਨ ਆਵਹਿ ਸੋ ਦਿਨ ਜਾਹੀ ॥ ਕਰਨਾ ਕੁਬੁ ਰਹਨੁ ਥਿਰੁ ਨਾਹੀ ॥

[ਸੂਹੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਅੰਗ ੭੮੩]

ਵਾ—ਜਿਸ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ, ਸੋ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। **ਧਰਮ ਦਲਾਲੁ ਪਾਏ ਨੀਸਾਣੁ ॥** ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮਾਦਿ ਸੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਦਲਾਲਗੀ ਦਾ ਟੋਂਬੂ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਵਾ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਲਾਲ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੋ ਨਾਮ ਦਾ ਨੀਸਾਣੁ=ਚਿੰਨ੍ਹ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਸੋ=ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਪਹੁੰਚੇ=ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਮੰਜ਼ਿਲ ਮਖਸੂਦ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ। ਸੋ, ਐਸਾ ਸੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਣਜ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਂ ਵਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਆਏ ਹਨ।

ਯਥਾ— ੧. ਵਣਜੁ ਕਰਹੁ ਵਣਜਾਰਿਹੋ ਵਖਰੁ ਲੇਹੁ ਸਮਾਲਿ ॥
 ਤੈਸੀ ਵਸਤੁ ਵਿਸਾਹੀਐ ਜੈਸੀ ਨਿਬਹੈ ਨਾਲਿ ॥
 ਅਗੈ ਸਾਹੁ ਸੁਜਾਣੁ ਹੈ ਲੈਸੀ ਵਸਤੁ ਸਮਾਲਿ ॥੧॥
 ਭਾਈ ਰੇ ਰਾਮੁ ਕਹਹੁ ਚਿਤੁ ਲਾਇ ॥
 ਹਰਿ ਜਸੁ ਵਖਰੁ ਲੈ ਚਲਹੁ ਸਹੁ ਦੇਖੈ ਪਤੀਆਇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
 ਜਿਨਾ ਰਾਸਿ ਨ ਸਚੁ ਹੈ ਕਿਉ ਤਿਨਾ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥
 ਖੋਟੈ ਵਣਜਿ ਵਣਜਿਐ ਮਨੁ ਤਨੁ ਖੋਟਾ ਹੋਇ ॥
 ਫਾਹੀ ਫਾਥੇ ਮਿਰਗ ਜਿਉ ਦੁਖੁ ਘਣੈ ਨਿਤ ਰੋਇ ॥੨॥

[ਸਿਰੀਰਾਗ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ ੨੨-੨੩]

੨. ਤਨੁ ਹਟੜੀ ਇਹੁ ਮਨੁ ਵਣਜਾਰਾ ॥ ਨਾਨਕ ਸਹਜੇ ਸਚੁ ਵਾਪਾਰਾ ॥

[ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੧, ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ, ਅੰਗ ੯੪੨]

੩. ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਸੇ ਸਾਹ ਹੈ ਜਿ ਨਾਮਿ ਕਰਹਿ ਵਾਪਾਰੁ ॥

ਵਣਜਾਰੇ ਸਿਖ ਆਵਦੇ ਸਬਦਿ ਲੰਘਾਵਣਹਾਰੁ ॥ [ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਮਹਲਾ ੪, ਅੰਗ ੩੧੩]

੪. ਤਿਹਟੜੇ ਬਾਜਾਰ ਸਉਦਾ ਕਰਨਿ ਵਣਜਾਰਿਆ ॥

ਸਚੁ ਵਖਰੁ ਜਿਨੀ ਲਦਿਆ ਸੇ ਸਚੜੇ ਪਾਸਾਰ ॥

[ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੪੨੬]

੫. ਸਚਾ ਸਉਦਾ ਹਟੁ ਸਚੁ ਰਤਨੀ ਭਰੇ ਭੰਡਾਰ ॥

ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਪਾਈਅਨਿ ਜੇ ਦੇਵੈ ਦੇਵਣਹਾਰੁ ॥ [ਵਾਰ ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੩, ਅੰਗ ੬੪੬]

੬. ਸਚਾ ਸਉਦਾ ਸਚੁ ਵਾਪਾਰਾ ॥ ਨਾ ਤਿਥੈ ਭਰਮੁ ਨ ਦੂਜਾ ਪਾਸਾਰਾ ॥

[ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੩, ਅੰਗ ੧੦੫੦]

ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਲਾਹਾ ਪਰਵਾਣੁ ॥

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਮ ਜਪਣ ਕਰਕੇ ਪਰਵਾਣੁ=ਪ੍ਰਮਾਣਨੀਕ ਲਾਹਾ=ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਘਰਿ ਆਏ ਵਜੀ ਵਾਧਾਈ ॥

ਅੰਤਰਮੁਖ ਬਿਰਤੀ ਕਰਨ ਰੂਪ ਜਦੋਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆਏ ਤਾਂ ਅਨੰਦ ਦੀ ਵਧਾਈ, ਵਜੀ=ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ, ਅਥਵਾ :—ਸਤਿਸੰਗ ਰੂਪੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆਏ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਜਸ ਕਰਨ ਰੂਪ ਅਨੰਦ ਦੀ ਵਧਾਈ ਬੁੱਧ ਵਿੱਚ ਵਜੀ=ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ। ਵਾ—ਸਰੂਪ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆਏ ਤਾਂ ਅਨੰਦ ਦੀ ਵਧਾਈ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ।

ਸਚ ਨਾਮ ਕੀ ਮਿਲੀ ਵਡਿਆਈ ॥੧॥

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਸੱਚੀ ਵਡਿਆਈ ਮਿਲੀ ਹੈ।

ਯਥਾ— ੧. ਜਿਨ ਵਡਿਆਈ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦੀ ਤੇ ਰਤੇ ਮਨ ਮਾਹਿ ॥

ਨਾਨਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਏਕੁ ਹੈ ਦੂਜਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਹਿ ॥ [ਵਾਰ ਸਾਰੰਗ ਮਹਲਾ ੨, ਅੰਗ ੧੨੩੮]

੨. ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਸਚੀ ਵਡਿਆਈ ਸਾਰੈ ਤਖਤਿ ਵਡਾਈ ਹੇ ॥ [ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ ੧੦੨੩]

ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਜੇਕਰ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਸੰਗਤ ਦਾ ਸੰਗ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਖੋਟਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ?

ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਜੇਕਰ ਦੁਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸੰਗ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ?

ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਜਗਿਆਸੂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਉਚਾਰਿਆ।

ਸ੍ਰੋ ੧ ॥ ਰਾਤੀ ਹੋਵਨਿ ਕਾਲੀਆ ਸੁਪੇਦਾ ਸੇ ਵੰਨ ॥

ਜਿਵੇਂ ਮੱਸਿਆ ਦੀਆਂ ਰਾਤੀ=ਰਾਤਾਂ ਕਾਲੀਆਂ ਹੋਵਨਿ=ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਸੁਪੇਦਾ=ਚਿੱਟੀਆਂ, ਉਜਲ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸੇ=ਓਹੀ ਵੰਨ=ਰੰਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਕਾਲੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਕਾਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ।

ਦਿਹੁ ਬਗਾ ਤਪੈ ਘਣਾ ਕਾਲਿਆ ਕਾਲੇ ਵੰਨ ॥

ਜਿਵੇਂ ਜੇਠ ਗਾੜੂ ਵਿੱਚ ਦਿਹੁ=ਦਿਨ ਬਗਾ=ਚਿੱਟਾ ਘਣਾ=ਬਹੁਤਾ ਤਪੈ=ਤਪਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਕਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਾਲਾ ਹੀ ਵੰਨ=ਰੰਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਦਾ ਚਿੱਟਾ ਰੰਗ ਕਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ।

ਯਥਾ— ੧. ਕਬੀਰ ਰਾਤੀ ਹੋਵਹਿ ਕਾਰੀਆ ਕਾਰੇ ਉਭੇ ਜੰਤ ॥

ਲੈ ਫਾਹੇ ਉਠਿ ਧਾਵਤੇ ਸਿ ਜਾਨਿ ਮਾਰੇ ਭਗਵੰਤ ॥ [ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਕੇ, ਅੰਗ ੧੩੬੫]

੨. ਸਾਕਤ ਕਾਰੀ ਕਾਬਰੀ ਧੋਏ ਹੋਇ ਨ ਸੇਤੁ ॥ [ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੬੬]

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਸਥਾ ਰੂਪ ਰਾਤਾਂ ਪਾਪਾਂ ਕਰਕੇ ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਕਰਕੇ ਕਾਲੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਗ ਹੋ ਭੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੁਪੇਦਾ=ਚਿੱਟੇ ਸਾਫ਼ ਅੰਤਹਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੋ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੇ=ਉਹੀ ਵੰਨ=ਰੰਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਯਥਾ— ਕਬੀਰ ਸੰਤੁ ਨ ਛਾਭੇ ਸੰਤਈ ਜਉ ਕੋਟਿਕ ਮਿਲਹਿ ਅਸੰਤ ॥

ਮਲਿਆਗਰੁ ਭੁਯੰਗਮ ਬੋਢਿਓ ਤ ਸੀਤਲਤਾ ਨ ਤਜੰਤ ॥੧੭੪॥

[ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੭੩]

ਅਤੇ ਬੱਗੇ ਦਿਨ ਵਾਂਗ ਜੋ ਸਤਿਸੰਗਤ ਹੈ ਘਣਾ=ਬਹੁਤਾ ਚਾਨਣਾ ਦੇ ਰਹੀ, ਭਾਵ ਤੇਜ ਦੇ ਸਹਿਤ ਹੈ, ਪਰ ਤਾਂ ਭੀ ਕਾਲੇ=ਪਾਪ ਆਤਮਾ, ਪਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਲੇ ਦਿਲ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕਾਲਾ ਹੀ ਵੰਨ=ਰੰਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਥਾਂ ਹੋਰ ਮੱਖੀ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਦੇ ਕੇ ਪਾਪੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਐਸਾ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਯਥਾ— ਕਬੀਰ ਪਾਪੀ ਭਗਤਿ ਨ ਭਾਵਈ ਹਰਿ ਪੁਜਾ ਨ ਸੁਹਾਇ ॥

ਮਾਖੀ ਚੰਦਨੁ ਪਰਹਰੈ ਜਹ ਬਿਗੰਧ ਤਹ ਜਾਇ ॥ [ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੬੮]

ਜਿਵੇਂ ਮੱਖੀ ਨੂੰ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲਾ ਚੰਦਨ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਹਰੈ=ਤਿਆਗ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਦੁਰਗੰਧੀ ਹੈ ਉਥੇ ਮੱਖੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਪੀ ਵਿਸ਼ਈ ਪੁਰਸ਼ ਜਿਥੋਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ

ਦੀ ਦੁਰਗੰਧੀ ਆਵੇ ਉਥੇ ਹੀ ਪਾਪ ਕਰਮ ਕਰਨ ਲਈ, ਵਾ—ਵਿਸ਼ਾ ਭੋਗਣ ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇੱਕ ਗੰਦੇ ਦੀ ਮੱਖੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੀ ਹੈ।

**ਮਃ 1 ॥ ਰਾਤੀ ਹੋਵਨਿ ਕਾਲੀਆ ਸੁਪੇਦਾ ਸੇਵੰਨਿ ॥
ਦਿਹੁ ਬਗਾ ਤਪੈ ਘਣਾ ਕਾਲਿਆ ਕਾਲੇ ਵੰਨ ॥**

ਤੀਜਾ ਅਰਥ—ਚਾਹੇ ਰਾਤੀ ਹੋਵਨਿ ਕਾਲੀਆ=ਕਲਿਜੁਗ ਸਮਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਸੁਪੇਦਾ=ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਉਹੀ ਵੰਨ=ਰੰਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਚਿੱਟੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਕਾਲੇ ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਕਾਲੇ ਵੰਨ=ਰੰਗ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਬੇਣ ਆਦਿਕ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਪਾਪੀ ਹੀ ਰਹੇ।

ਅੰਧੇ ਅਕਲੀ ਬਾਹਰੇ ਮੂਰਖ ਅੰਧ ਗਿਆਨੁ ॥

ਅੰਧੇ=ਅਗਿਆਨੀ ਸੰਸਾਰਿਕ ਅਕਲ ਤੋਂ ਭੀ ਬਾਹਰੇ=ਬਾਝ ਹਨ, ਮੂਰਖ ਸਰੂਪ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਭੀ ਅੰਧ=ਅੰਨ੍ਹੇ ਹਨ।

ਯਥਾ— ੧. ਕਬੀਰ ਸਾਚਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕਿਆ ਕਰੈ ਜੋ ਸਿਖਾ ਮਹਿ ਚੁਕ ॥

ਅੰਧੇ ਏਕ ਨ ਲਾਗਈ ਜਿਉ ਬਾਂਸੁ ਬਜਾਈਐ ਫੁਕ ॥੧੫੭॥

[ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੭੨]

੨. ਅੰਧੇ ਅਕਲੀ ਬਾਹਰੇ ਕਿਆ ਤਿਨ ਸਿਉ ਕਹੀਐ ॥

ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਪੰਥੁ ਨ ਸੁਝਈ ਕਿਤੁ ਬਿਧਿ ਨਿਰ ਬਹੀਐ ॥ [ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ ੨੨੯]

ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਬਾਹਰੇ ਕਬਹਿ ਨ ਪਾਵਹਿ ਮਾਨੁ ॥੨॥

ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਨਦਰੀ=ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰੇ=ਖਾਲੀ ਹਨ, ਵਾ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਦੀ ਭੀ ਮਾਨ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਅਪਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਸਾਖੀ ਦੁਨੀਚੰਦ ਦੀ—ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਤੁਰਕਾਂ ਨਾਲ ਵੱਡਾ ਜੰਗ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਸ਼ਰਾਬ ਪਿਲਾ ਕੇ, ਮੱਥੇ ਅੱਗੇ ਤਵੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ, ਸੁੰਡ ਵਿੱਚ ਦੋ ਗਜ਼ ਦੀ ਲੰਮੀ ਤਲਵਾਰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਤੋੜੇਗਾ। ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾ ਹੋਈ। ਕੁਦਰਤੀ ਭਾਈ ਸਾਲੋ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਦੁਨੀਚੰਦ ਹਾਥੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੁਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਕੱਦ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਆਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਹਾਥੀ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਹਾਥੀ ਨਾਲ ਹਾਥੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਪੰਜ ਸੌ ਮਝੈਲ ਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੀ। ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਦਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਧੁੰਮ ਪੈ ਗਈ ਕਿ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਦੁਨੀਚੰਦ ਕਰੇਗਾ। ਦੁਨੀਚੰਦ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਪਿਲੱਤਣ ਛਾ ਗਈ ਤੇ ਨੱਠਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੋ, ਕਿਤੇ ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬੰਦੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਕਿਧਰ ਦਾ ਨਿਆਂ ਹੈ ਕਿ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਲੜੇ। ਨਾ ਸੁਣਿਆ ਨਾ ਦੇਖਿਆ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੰਨ ਭਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਕਿ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਲੜਾਵੋ। ਮੇਰੇ ਮਰਨ ਦੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਵਾਰੀ ਤੁਹਾਡੀ ਵੀ ਆਵੇਗੀ। ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਤੂੰ ਡਰ ਨਾ, ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਾਥੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਾਉਣ ਲੱਗੇ ਹਨ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਬਲ ਵੀ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਣਗੇ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ੇਰ ਦਾ

ਬਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਹੀ ਦੇਣ, ਮੈਂ ਅਜਾਂਈ ਮੌਤ ਨਹੀਂ ਮਰਨਾ। ਤੇ ਅਖੀਰ ਮਾਝੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਨੱਠਿਆ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਕੰਧ ਨੂੰ ਰੱਸਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸਾਥੀ ਉਤਰੇ, ਜਦੋਂ ਦੁਨੀਚੰਦ ਉਤਰਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਰੱਸਾ ਟੁੱਟ ਕੇ ਡਿਗ ਪਿਆ ਤੇ ਲੱਤ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪਾ ਕੇ ਮਜੀਠੇ ਪਿੰਡ ਮਾਝੇ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਸਮਾਧ ਹੈ, ਜਾ ਠਹਿਰੇ। ਪਤਾ ਲਗਣ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ (ਮੂਸਾ ਭੱਜਾ ਮੌਤ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮੌਤ ਖੜ੍ਹੀ) ਭਾਈ ਸਿੱਖੋ! ਜਿਸ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਦੁਨੀਚੰਦ ਨੱਠਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਾਲ ਦੇ ਮੂੰਹ ਚਲਾ ਜਾਏਗਾ। ਜਿਹੜੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਮਝੈਲ ਖਿਸਕੇ ਹਨ, ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਲੜਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਦੁਨੀਚੰਦ ਸੱਪ ਲੜ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਜਿਹੜਾ ਮਾਣ ਦੁਨੀਚੰਦ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਸੀ, ਉਹ ਨਦਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਬਲਕਿ ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਦੁਨੀਚੰਦ ਨੂੰ ਅਪਮਾਨ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਮਿਲਦਾ ਰਹੇਗਾ।

ਪਉੜੀ ॥ ਕਾਇਆ ਕੋਟੁ ਰਚਾਇਆ ਹਰਿ ਸਚੈ ਆਪੇ ॥

ਹਰੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਸੱਚੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਕੋਟੁ=ਕਿਲ੍ਹਾ ਰਚਾਇਆ=ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਇਕਿ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਖੁਆਇਅਨੁ ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਵਿਆਪੇ ॥

ਇੱਕ ਦੂਜੈ=ਦਵੈਸ਼ ਭਾਇ=ਭਾਵਨਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਖੁਆਇਅਨੁ=ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਹਉਮੈ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪੇ=ਲੱਗਣ ਕਰਕੇ ਖੁਆਇਅਨੁ=ਖਜਲ ਖੁਆਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਹੁ ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਦੁਲੰਭੁ ਸਾ ਮਨਮੁਖ ਸੰਤਾਪੇ ॥

ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦੁਲੰਭੁ=ਬੜੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਲੱਭਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾ=ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਸੰ=ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਾਪੇ=ਤਪ ਰਹੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਜਿਸੁ ਆਪਿ ਬੁਝਾਏ ਸੋ ਬੁਝਸੀ ਜਿਸੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਥਾਪੇ ॥

ਜਿਸਨੂੰ ਸੋ=ਉਹ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਬੁਝਾਏ=ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ ਸੋਈ ਬੁਝਸੀ=ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇਵ ਜੀ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਥਾਪਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਇਸਥਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਭੁ ਜਗੁ ਖੇਲੁ ਰਚਾਇਓਨੁ ਸਭ ਵਰਤੈ ਆਪੇ ॥੧੩॥

ਜਗਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਲ ਨੂੰ ਰਚਾਇਓਨੁ=ਰਚਾ ਕੇ ਫਿਰ ਆਪ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ॥